

Aleksandra Repelewicz

BUDOWNICTWO SAKRALNE CZĘSTOCHOWY

1. Najstarsze kościoły Częstochowy

Kościół p.w. **św. Zygmunta** jest najstarszą parafią w Częstochowie i „ecclesia matrix” wszystkich kościołów miasta i okolicy. Pierwszą historyczną wzmiankę o parafii św. Zygmunta podaje wykaz świętopietrza z lat 1325-27. Zabytkowy kościół, służący do dzisiaj staromiejskiej części Częstochowy, wzniesiono po 1356 roku, po uzyskaniu praw miejskich. Przez kilka wieków Częstochowa posiadała tylko tę jedną parafię, obejmującą miasto i najbliższe okolice. Rozwijające się dynamicznie miasto, wskutek procesu uprzemysłowienia, na przełomie wieków XIX i XX, zamieszkiwało kilkadziesiąt tysięcy ludzi. W drugiej połowie XIX wieku zrodziła się i dojrzewała myśl budowy kościoła parafialnego dla tej rozległej i ludnej parafii. Nie było to jednak łatwe w ówczesnych warunkach politycznych: ucisk Kościoła przez cesarskiego zaborcę oraz trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna miejscowej ludności. Pomimo tych przeszkód proboszczowie parafii św. Zygmunta starali się zrealizować zamysł budowy nowej świątyni. Pierwszy projekt kościoła w stylu bałtycko-wiślanym zakładał zburzenie kościoła św. Zygmunta i wzniesienie nowego obiektu kościelnego w jego miejsce. Na szczęście projekt ten nie doszedł do skutku, dzięki czemu ocalał istniejący barokowy kościół o układzie bazylikowym. Około połowy XVII stulecia oraz w drugiej połowie XVIII w. kościół uległ pewnym przekształceniom. W latach 70. XX w. urządzono podziemną kaplicę akademicką, a także pierwszą w archidiecezji kaplicę całodziennej adoracji Najświętszego Sakramentu. Po ostatniej restauracji (1993 r.) uległa zatarciu oryginalna ornamentacja fasady. W 2000 r. przebudowane zostało prezbiterium, gdzie najlepiej zachowane zostały relikty murów gotyckich.

Kolejne dwie częstochowskie parafie powstały dopiero na przełomie wieków XIX i XX: św. Barbary w 1891 roku i św. Józefa w 1910. Pierwsza z parafii miała siedzibę w kościele p.w. **św. Barbary i Andrzeja** [erekcja 1637, benedykcja 1642, konsekracja 1643]. Kościół ten to obiekt późnorenesansowy, o układzie bazylikowym, wielokrotnie dewastowany (potop szwedzki, wojna północna, konfederacja barska, wojny napoleońskie), do 1864 r. w zespole klasztorным nowicjatu oo. paulinów, skonfiskowany w ramach represji po powstaniu styczniowym i opuszczony.

Po wykupieniu ze środków społecznych został poddany gruntownej restauracji (1892-1904). W wyniku przypadkowej eksplozji ładunków wybuchowych (1945 r.) naruszona została jego struktura konstrukcyjna, czego skutki usunięto podczas remontów w latach 40. i 50.

Jednym z najstarszych obiektów sakralnych miasta jest także kościół p.w. **św. Rocha i Sebastiana** [erekcja 1641, benedykcja 1642, konsekracja 1680]. Jest to obiekt barokowy, o układzie salowym, gruntownie przebudowany, z dodaniem dwuwieżowej fasady w latach 80. XVIII w.

Kolejne budowle sakralne powstawały już w XIX wieku, kiedy Częstochowa intensywnie się rozwijała. I tak kolejno wznoszono:

- Kościół p.w. **Najświętszego Imienia Maryi** [erekcja 1859, benedykcja 1862]
Budynek, wraz z zabudowaniami szkolnymi, został wzniesiony w latach 1859-1862 w obrębie zespołu klasztorowego ss. Mariawitek, w stylu neogotyckim.
- Kościół p.w. **św. Jakuba Apostoła** [erekcja 1870, benedykcja 1872]
Budynek został wzniesiony z przeznaczeniem na cerkiew prawosławną p.w. św. Cyryla i Metodego w tzw. stylu ruskim (historyzm z przewagą form romańsko-bizantyjskich, w układzie krzyżowo-kopułowym). W okresie międzywojennym zostały usunięte kopuły, a wewnątrz przystosowano do liturgii katolickiej. W latach 1969-1974 przeprowadzono gruntowny remont i zmianę wystroju wewnętrznego, a w podziemiach urządzono zakrystię. W 1981 r. powstała kaplica dolna, powiększona w 1998 r.
- Kościół p.w. **Zmartwychwstania Pańskiego w Tajemnicy Emaus** [erekcja i benedykcja 1898]
Jest to budowla neogotycka, o układzie salowym, wzniesiona jako kaplica cmentarna p.w. Przemienienia Pańskiego. Rozbudowana o nawy boczne i zmodernizowana na przełomie lat 60. i 70. XX w. Od 1992 r. w podziemiach została urządzona nekropolia biskupów pomocniczych archidiecezji.
- Kościół archikatedralny p.w. **Świętej Rodziny** [erekcja 1902, benedykcja 1907, konsekracja 1950]
Projekt architektoniczny obiektu wykonał w 1900 roku Konstanty Wojciechowski w tzw. stylu wiślano-bałtyckim. Jest to kościół neogotycki, o układzie bazylikowym z transeptem. Prace budowlane trwały do 1927 r. (przerwane 1908-1917), przy czym na froncie pozostawiono nieukończone wieże, które zostały zrealizowane w latach 1997-1998 na podstawie zmienionej dokumentacji (proj. A. Małachowicz). Od 1925 r. kościół pełni funkcję katedry diecezji częstochowskiej, w 1962 r. uzyskał tytuł bazyliki mniejszej, a w 1992 r. podniesiony został do rangi archikatedry. W okresie powojennym były kontynuowane prace wykończeniowe i prowadzono liczne remonty, a także powstały trzy nowe kaplice.
- Kościół filialny p.w. **Pana Jezusa Konającego** [erekcja 1905, benedykcja 1906]

Jest to budynek neogotycki o układzie salowym, po rozbudowie w 1925 r. użytkowany zastępczo jako parafialny (do 1954) [1, 2].

2. Okres międzywojenny

Po odzyskaniu niepodległości istniało w Częstochowie 8 kościołów (nie licząc Jasnej Góry). W okresie międzywojennym i na początku wojny ich liczba wzrosła do jedenastu. Wzniesiono dwa nowe obiekty i jeden został adaptowany z remizy strażackiej.

- Kościół p.w. **św. Józefa Rzemieślnika** [erekcja 1925, benedykcja 1933]
Projekt architektoniczny wykonali Stefan Szyller i Wiesław Kononowicz w tzw. stylu polskim (synkretyczny historyzm z przewagą form renesansowo-barokowych), w układzie halowym i mocno rozczłonkowanej bryle (wyodrębnione prezbiterium, transept, wieżyczki schodowe, asymetryczne wieże w masywie wejściowym). Na przełomie XX i XXI w. wbudowano arkady oddzielające plac przykościelny od ulicy.
- Kościół p.w. **św. Antoniego z Padwy** [erekcja 1938, benedykcja i konsekracja 1956]
Projekt architektoniczny wykonał Zygmunt Gawlik, w stylu modernistycznym w tzw. tradycji perretowskiej. Przed wojną wykonano fundamenty i mury do wysokości cokołów, prace wznowiono w 1947 r. Od 1995 r. w podziemiach została urządzona kaplica przedpogrzebowa.
- Kościół p.w. **św. Andrzeja Boboli** został w 1940 r. adaptowany z remizy strażackiej. Rozbudowa i modernizacja obiektu nastąpiła w drugiej połowie lat 40.

3. Lata 1945-1970 (kościół przedsoborowe)

Kolejne cztery budowle sakralne powstały w Częstochowie po II wojnie światowej, w latach 50., kiedy to jeszcze budownictwo tego typu nie było objęte restrykcjami i uzyskiwano pojedyncze pozwolenia na budowy. Cztery opisane poniżej obiekty to tzw. kościoły przedsoborowe. Ukształtowanie ich wewnątrz nawiązuje do tradycji sprzed Soboru Watykańskiego II.

Fot. 1. Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego

- Kościół p.w. **Opatrzności Bożej** [erekcja 1947, benedykcja i konsekracja 1950]
Kościół został zaprojektowany przez częstochowskiego architekta Edwarda Usakiewicza w stylu modernistycznym.
- Kościół p.w. **Podwyższenia Krzyża Świętego** [erekcja 1949, benedykcja 1954, konsekracja 1998]
Obiekt zaprojektowany przez inż. Sachse w stylu neorenesansowym.
- Kościół p.w. **Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny**
W 1949 roku obiekt adaptowany z podworskiego spichlerza. Rozbudowę (zakrystia oraz sala katechetyczna) i modernizację przeprowadzono w drugiej połowie lat 60.
- Kościół p.w. **św. Teresy od Dzieciątka Jezus** [erekcja 1957, benedykcja 1958, konsekracja 1966]
Budynek zaprojektowany przez Władysława Kobzdeja, Jana Bajdę, Wiktora Samotyja w stylu konstruktywistycznym.

Fot. 1. Kościół p.w. św. Teresy

4. Lata 1970-1980

Po okresie względnej swobody w uzyskiwaniu pozwoleń na budowę nowych kościołów w latach 60. nie udało się wybudować na terenie Częstochowy żadnego nowego kościoła. W tym czasie kuria diecezjalna podejmowała szereg starań o uzyskanie pozwoleń na budowę nowych kościołów, o czym świadczy m.in. obszerna korespondencja z władzami wojewódzkimi i miejskimi [3]. Po wydarzeniach grudniowych 1970 r. nastąpiły pewne zmiany na gruncie stosunków państwo-kościelnych. Ograniczyły się one początkowo do wydania zgody na remont kilku kościołów na terenie diecezji częstochowskiej. Dopiero w 1973 roku uzyskano pozwolenie na budowę kościoła na osiedlu Trzech Wieszców. Następne 3 pozwolenia uzyskano po pięciu latach, to jest w 1978 roku.

Wszystkie cztery obiekty są świątyniami posoborowymi. Były projektowane w modernistycznej konwencji stylistycznej jako świątynie bardzo duże, dwupoziomowe. Braki ilościowe obiektów sakralnych władze diecezjalne próbowały nadrobić wielkością obiektów. Przyjęto założenie, że jeśli jest już jakiegokolwiek pozwolenie, należy wybudować obiekt jak największy, zdolny pomieścić wiernych z całej dzielnicy. Dziś, po zmianach terytorialnych i powstaniu nowych parafii, obiekty te są zbyt duże i stwarzają liczne problemy eksploatacyjne.

W latach 1970-1980 wzniesiono kolejno kościoły:

- Kościół p.w. **Najświętszej Maryi Panny Zwycięskiej** [pozwolenie na budowę 1973, erekcja 1975, benedykcja 1988, konsekracja 2002]
Projekt architektoniczny: Antoni Mazur z Krakowa.
- Kościół p.w. **św. Wojciecha** [pozwolenie na budowę 1976, erekcja 1978, benedykcja i konsekracja 1985]
Projekt architektoniczny: Antoni Mazur.

Fot. 2. Kościół p.w. św. Wojciecha

- Kościół p.w. **Najświętszego Serca Pana Jezusa** [pozwolenie na budowę 1978, erekcja 1979, benedykcja 1993 (kościół dolnego p.w. NMP Wspomożycielki), konsekracja 2000]
Projekt architektoniczny: Antoni Mazur [4]
- Kościół p.w. **św. Brata Alberta Chmielowskiego** [pozwolenie na budowę 1978, erekcja 1981, benedykcja 1997, konsekracja 2001]
Projekt architektoniczny: Aleksander Holas z Poznania.

5. Lata 1980-1989

Kolejne pozwolenia na budowę uzyskano dopiero po 1980 roku, kiedy podjęto realny dialog w sprawie budownictwa sakralnego. Starając się nadrobić wieloletnie braki, w latach 1980-1989 występowano o pozwolenia na budowę wielu nowych obiektów. Rozpoczęto wówczas budowy aż 15 nowych kościołów, podwajając liczbę wszystkich istniejących dotychczas obiektów sakralnych na terenie miasta. Powszechnie panującym stylem architektonicznym był w tym czasie modernizm. Inny styl prezentują dwa kościoły: św. Stanisława Kostki (postmodernizm) i św. Elżbiety Węgierskiej (regionalizm). Duża część projektowanych w tych latach kościołów to nadal obiekty bardzo duże (np. kościół św. Stanisława bpa, kościół Przemienienia Pańskiego) oraz duże (np. kościół św. Franciszka z Asyżu, kościół św. Apostołów Piotra i Pawła). Stopniowo wszakże pojawiały się budowle znacznie mniejsze, których wielkość jest dostosowana także do aktualnych potrzeb parafii (np. kościół św. Stanisława Kostki).

W latach 1980-1989 powstały następujące obiekty:

- Kościół p.w. **św. Apostołów Piotra i Pawła** [pozwolenie na budowę i erekcja 1982, benedykcja 1986, konsekracja 1987]
Projektanci: Andrzej i Zbigniew Białkiewiczowie z Krakowa.

Fot. 3. Kościół p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła

- Kościół p.w. **Przemienienia Pańskiego** [pozwolenie na budowę 1981, konsekracja 1990]
Projektanci: Andrzej i Zbigniew Białkiewiczowie

- Kościół p.w. **św. Judy Tadeusza Apostoła** [erekcja 1984, benedykcja 1985, konsekracja 1987]
Projektanci: Andrzej i Zbigniew Białkiewiczowie.
- Kościół p.w. **Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski** [erekcja 1980, benedykcja 1983, konsekracja 2005];
Projektanci: Andrzej i Zbigniew Białkiewiczowie.
- Kościół p.w. **św. Franciszka z Asyżu** [pozwolenie na budowę 1981, erekcja 1982, benedykcja 1984, konsekracja 1987]
Projektanci: Andrzej i Zbigniew Białkiewiczowie.

Fot. 4. Kościół p.w. św. Franciszka z Asyżu

- Kościół p.w. **św. Stanisława bpa** [pozwolenie na budowę 1981, erekcja 1983, benedykcja 1995, konsekracja 2000]
Projekt architektoniczny: Jerzy Kopyciak z Częstochowy.
- Kościół p.w. **Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny** [erekcja 1984, benedykcja 1990, konsekracja 1997]
Projekt architektoniczny: Bogdan Jezierski z Częstochowy.
- Kościół p.w. **Wniebowstąpienia Pańskiego** [pozwolenie na budowę 1985, erekcja 1986, benedykcja 1992, konsekracja 2001]
Projekt architektoniczny: Wojciech Rados z Sosnowca.
- Kościół p.w. **św. Stanisława Kostki** [erekcja 1987, benedykcja 1987, konsekracja 1988]
Projekt architektoniczny: Jerzy Kopyciak.
- Kościół p.w. **św. Urszuli Ledóchowskiej** [pozwolenie na budowę 1982, erekcja 1987, benedykcja i konsekracja 1999]
Projekt architektoniczny: Jerzy Kopyciak.

- Kościół p.w. **św. Jadwigi Królowej** [erekcja 1988, benedykcja i konsekracja 1991]
Projekt architektoniczny: Marek Gierlotka.

Fot. 5. Kościół p.w. św. Jadwigi Królowej

- Kościół p.w. **Nawrócenia św. Pawła Apostoła** [1988 adaptowany z kaplicy cmentarnej]
- Rozbudowa i modernizacja w drugiej połowie lat 80. (przedłużenie korpusu) i pierwszej połowie lat 90. (podwyższenie murów prezbiterium i zakrystii oraz dachu nad nawą, dobudowa wieży i kruchty z dwoma kaplicami).
- Kościół p.w. **Najświętszej Maryi Panny Wspomożycielki Wiernych** [erekcja 1989, benedykcja 1992, konsekracja 1997]
- Projekt architektoniczny: Zbigniew Białkiewicz, Bogusław Brągiel.
- Kościół p.w. **św. Elżbiety Węgierskiej** [erekcja 1989, benedykcja 1993, konsekracja 2000]
- Projekt architektoniczny: Ryszard Jurkowski.
- Kościół p.w. **Jezusa Chrystusa Najwyższego i Wiecznego Kapłana** (przy Wyższym Seminarium Duchownym) [erekcja 1987, konsekracja 1991]
- Projekt architektoniczny: Jerzy Kopyciak, Antoni Czakiert.

6. Kościoły III RP

Po roku 1989 nie istniały już żadne przeszkody w występowaniu o pozwolenia na budowę obiektów sakralnych. W czasach III RP wzniesiono w Częstochowie 17 nowych budynków kościołów. Są to obiekty zdecydowanie mniejsze od tych, budowanych w czasach PRL, a więc lepiej dostosowane do gęstej sieci parafialnej (obecnie istnieje na terenie miasta 56 parafii) [1]. Znacznie bardziej zróżnicowana jest też stylistyka najnowszych kościołów. Obok obiektów modernistycznych (np. kościołów: św. Benedykta, Jana, Mateusza, Izaaka i Krystyna - Pierwszych Męczenników Polski, św. Maksymiliana Marii Kolbego, św. Jacka) wzniesiono

w tym czasie obiekty w stylu regionalnym (m.in. św. Jana Chrzciciela, św. Jana Kantego), a także budynki reprezentujące postmodernizm (kościół św. Kazimierza Królewicza, nieukończony kościół Miłosierdzia Bożego) i neomodernizm (np. kościół Krwi Chrystusa). Po roku 1989 wybudowano w Częstochowie kolejno kościoły:

- Kościół p.w. **Niepokalanego Poczęcia NMP** [pozwolenie na budowę 1989, erekcja 1991, benedykcja 1999]
Projekt architektoniczny: Adolf Penczar.
- Kościół p.w. **św. Benedykta, Jana, Mateusza, Izaaka i Krystyna – Pierwszych Męczenników Polski** [pozwolenie na budowę 1991, erekcja 1991, benedykcja 1993, konsekracja 1998]
Projekt architektoniczny: Włodzimierz Domagała z Zawiercia.
- Kościół p.w. **Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel** [erekcja 1991, benedykcja 2000, konsekracja 2001]
- Kościół p.w. **św. Jadwigi Śląskiej** [pozwolenie na budowę 1991, erekcja 1991, projekt 2001, konsekracja 2005]
Projekt architektoniczny: Przemysław Sturgólewski z Częstochowy.
- Kościół p.w. **św. Maksymiliana Marii Kolbego** [pozwolenie na budowę 1990, erekcja 1992, benedykcja i konsekracja 2002]
Projekt architektoniczny: Aleksander Holas z Poznania.
- Kościół p.w. **św. Jana Chrzciciela** [erekcja 1992, benedykcja 1996, projekt architektoniczny 1997, konsekracja 2000]
Projekt architektoniczny: Janina Dunal z Częstochowy.
- Kościół p.w. **św. Jana Kantego** [erekcja 1993, benedykcja 2000, konsekracja 2005]
Projekt architektoniczny: Maria Musialska z Częstochowy
- Kościół p.w. **św. Jacka** [erekcja 1995, benedykcja i konsekracja 2000]
Projekt architektoniczny: Stanisław Kwaśniewicz.
- Kościół p.w. **św. Andrzeja Świerada i Benedykta Pustelników** [pozwolenie na budowę 1994, erekcja 1996, benedykcja 2000]
Projekt architektoniczny: Włodzimierz Domagała z Zawiercia.
- Kościół p.w. **Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa** [pozwolenie na budowę 1994, erekcja 1995, benedykcja 1997]
Projekt architektoniczny: Włodzimierz Domagała.
- Kościół p.w. **Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej** [pozwolenie na budowę 1997, erekcja 1997, benedykcja 2000, konsekracja 2005]
Projekt architektoniczny: Irena Czerwińska z Częstochowy.
- Kościół p.w. **św. Floriana** [pozwolenie na budowę 1998, erekcja 1998, benedykcja 1999, konsekracja 2000]
Projekt architektoniczny: W. Domagała z Zawiercia i Z. Domagała z Częstochowy.
- Kościół p.w. **św. Jana Sarkandra** [erekcja 1998, projekt 2002, benedykcja 2004]
Projekt architektoniczny: W. Domagała z Zawiercia i Z. Domagała z Częstochowy.

Fot. 6. Kościół p.w. Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa

Fot. 7. Kościół p.w. św. Jana Sarkandra

- Kościół p.w. **św. Kazimierza Królewicza** [pozwolenie na budowę 1999, erekcja 1999, benedykcja 2000, konsekracja 2005]
Projekt architektoniczny: Maria Musialska z Częstochowy.
- Kościół p.w. **św. Rafała Kalinowskiego** [pozwolenie na budowę 1999, erekcja 1999]
Projekt architektoniczny: W. Domagała z Zawiercia i Z. Domagała z Częstochowy.
- Kościół p.w. **św. Jana z Dukli** [erekcja 1994, benedykcja 1999]
Projekt architektoniczny: Beata Król-Stroba z Częstochowy.
- Kościół p.w. **św. Ireneusza bpa** (Personalna Parafia Akademicka) [erekcja 2004, benedykcja 2006]
Projekt architektoniczny: Grzegorz Bryzik z Częstochowy.

Fot. 8. Kościół p.w. św. Jana z Dukli

Aktualnie 7 nowo powstałych częstochowskich parafii nie posiada docelowych obiektów sakralnych. W części z nich buduje się lub planuje budowę kościołów. Prace są na różnych poziomach zaawansowania. Są to następujące parafie:

- Parafia **Milosierdzia Bożego** (trwa budowa kościoła)
- Parafia **Zesłania Ducha Świętego** (trwa budowa kościoła)
- Parafia **Narodzenia Pańskiego** (aktualnie użytkowana jest kaplica na dworcu PKP)
- Parafia **św. Kingi** (aktualnie użytkowana jest rozbudowana kaplica filialna)
- Parafia **św. Faustyny Kowalskiej** (trwa budowa kościoła)
- Parafia **św. Kaspra del Bufalo** (trwa budowa kościoła)
- Parafia **św. Melchiora Grodzieckiego** (od 2005 roku trwają przygotowania do budowy)

Wydaje się, że okres dynamicznego rozwoju budownictwa sakralnego w Częstochowie już minął. Nadrobiąc wieloletnie braki w tej dziedzinie, osiągnięto stan zaspokojenia potrzeb prawie wszystkich parafii istniejących na terenie miasta. Jedyne dalszy rozwój terytorialny Częstochowy mógłby wpłynąć na wzrost potrzeb w tej dziedzinie.

Literatura

- [1] www.adiec.czyst.niedziela.pl
- [2] Archidiecezja Częstochowska - Katalog 2000, Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne REGINA POLONIAE, Częstochowa 2000.
- [3] „Postanowiono załatwić odmownie...” Budownictwo sakralne w diecezji częstochowskiej (1957-1989), Wybór dokumentów, Oddział IPN w Katowicach, Muzeum Częstochowskie, Uniwersytet Rzeszowski, Katowice-Częstochowa-Rzeszów 2008.
- [4] Mazur A., *Moje kościoły 1952-2002*, Wydawnictwo „Czuwajmy”, Kraków 2003.
- [5] Majdowski A., *Kompozycja przestrzenna powojennych kościołów w Polsce*, Magazyn „Ecclesia” 2007, 5.

Streszczenie

Przedstawiono syntetycznie historię budownictwa sakralnego Częstochowy, prezentując 52 kościoły istniejące na terenie miasta. Zamieszczono podstawowe informacje o każdym z obiektów oraz zdjęcia wybranych kościołów.

Abstract

A short history of sacral architecture in Częstochowa is presented in the paper. There are essential information about 52 churches situated in the city. The history is illustrated by photos of the most representatives objects.